

MEDIJI I ROD

Prema rodno uravnoteženoj zastupljenosti i učešću u medijima u Bosni i Hercegovini

Ova studija je provedena uz podršku Vijeća Evrope unutar projekta pod nazivom „Medijska i informacijska pismenost: za ljudska prava i demokratiju“ u okviru Akcionog plana Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu za period 2018-2021. Finansiranje na nivou Akcionog plana obezbijedili su Luksemburg i Norveška.

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji su odgovornost autora i ne predstavljaju nužno službenu politiku Vijeća Evrope.

Reproduciranje odlomaka (do 500 riječi) je dozvoljeno za nekomercijalne svrhe, pod uslovom da je očuvan integritet teksta, da se odlomak ne koristi izvan konteksta, da ne pruža nepotpune informacije, odnosno da na neki drugi način ne dovodi čitaoca u zabludu u pogledu prirode, opsega ili sadržaja teksta. Izvorni tekst se uvijek mora citirati kako slijedi: „© Vijeće Evrope, godina objavljivanja“. Svi ostali zahtjevi u vezi sa reprodukcijom/prevodom cjelokupnog dokumenta ili nekog njegovog dijela trebaju se uputiti Direktoratu za komunikacije Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na adresu publishing@coe.int).

Dizajn i grafička priprema: Odjel za informaciono društvo, Vijeće Evrope

Fotografije: ©Shutterstock

Jedinica za lektorisanje SPDP nije lektorirala ovu publikaciju radi ispravke štamparskih i gramatičkih grešaka.

© Vijeće Evrope, juni 2022.

MEDIJI I ROD

Prema rodno uravnoteženoj zastupljenosti i učešću u medijima u Bosni i Hercegovini

januar 2022.

Autorice:

Dr Krisztina Rozgonyi

je međunarodna ekspertica za pravna pitanja i politike u oblasti medija, telekomunikacija i intelektualnog vlasništva. Radi sa međunarodnim i evropskim organizacijama, vladama različitih država i regulatornim organima kao savjetnica za medijske slobode, politiku spektra i upravljanje digitalnim platformama. Dr Rozgonyi provodi istraživanja i predaje na Odsjeku za komunikacije Univerziteta u Beču, gdje također učestvuje u upravljanju platformom za uvezivanje istraživanja i programima politika.

Jennifer Adams

je međunarodna ekspertica i konsultantica za rodna pitanja, medije i digitalnu politiku usmjerenu na ljudska prava. Specijalizirala se u oblastima programskog razvoja i istraživanja politika za feminističko i inkluzivno upravljanje u online i offline okruženjima. Suosnivačica je Odjeljenja za javne politike „Comms Policy Collaborative“ na Univerzitetu u Beču, koja prati proces kreiranja medijskih i komunikacijskih politika baziranih na istraživanjima, od istraživačke ideje do kreiranja politika, te njihovu održivost.

Vijeće Evrope

Sadržaj

I. Uvod	3
II. Mediji i rod: osnovna terminologija i koncepti	4
III. Žene u medijima: historijsko-kontekstualna analiza	6
IV. Rodno učešće i zastupljenost u medijima: objašnjenja i resursi	11
4.1. Učešće	11
4.1.1. Pristup, korištenje medija i digitalni jaz	12
4.1.1.1 Kompas politika	13
4.1.2. Sigurnost i RZN	14
4.1.2.1. Kompas politika	15
4.2. Zastupljenost	16
4.2.1. Slikovni sadržaji, pristranost i intersekcionalnost	18
4.2.1.1. Kompas politika	19
4.2.2. Multidisciplinarna pitanja	21
V. Zaključak	23
Reference	24

Skraćenice

BiH	Bosna i Hercegovina
CEDAW	Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena
CM/Rec	Preporuka Komiteta ministara
VE	Vijeće Evrope
RAK	Regulatorna agencija za komunikacije
CRVENA	Udruženje za kulturu i umjetnost
EBU	Evropska radiodifuzna unija
EIGE	Evropski institut za ravnopravnost spolova
RZN	Rodno zasnovano nasilje
GC	Gender centri
ARS	Agencija za ravnopravnost spolova
GMMP	Projekt globalnog monitoringa medija
IWMF	Međunarodna fondacija za ženske medije
LGBTQIA+	Lezbejke, gejevi, biseksualne, transrodne, queer, interspolne i aseksualne osobe.
MIL	Medijska i informacijska pismenost
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
UN	Ujedinjene nacije
USAID	Agencija za međunarodni razvoj Sjedinjenih Američkih Država
WACC	Svjetska asocijacija kršćanskih komunikacija
WEM	Žene na direktorskim pozicijama u medijima

I. Uvod

Studija o medijima i rodnim pitanjima pruža kontekst i objašnjava specifičnosti roda kao normativnog okvira za medijsku i informacijsku pismenost (MIL). Također pojašnjava lokalne potrebe i prepreke za rodno uravnoteženu zastupljenost i učešću u regionu, a naročito u Bosni i Hercegovini. Studija pruža čvrst osnov za izradu intervencija (javne politike, projekti, edukativne aktivnosti i sl.) u oblasti medijske i informacijske pismenosti s primarnim ciljem poticanja i njegovanja kritičkog promišljanja o rodnim pitanjima, te tretiranja roda kao multidisciplinarnog elementa i temelja sveobuhvatne medijske i informacijske pismenosti, sa neizbježnim implikacijama na održive medije i informiranu javnost (Haider 2020, str. 43; CM/Rec(2013)1).

Opšti cilj ove studije je da kontekstualizira primjenu rodних politika, kao i rodnu zastupljenost u medijima u Bosni i Hercegovini. Konkretno, studija razmatra *kako mediji odražavaju, reproduciraju i na koji način mogu oblikovati zastupljenost i učešće u javnom životu*. Primjenjujući intersekcionalni pristup ljudskih prava ova studija će analizirati međunarodne i instrumente politika Vijeća Evrope, naučnu literaturu i međunarodne izvještaje¹ o temi roda i medija, uključujući i rodno zasnovano nasilje (RZN). U tom kontekstu Studija je koncipirana na dva stuba: 1) učešće i 2) zastupljenost. Svaki od njih bavi se ključnim komponentama rodne ravnopravnosti utvrđenim Pekinškom platformom za akciju za jednakost, razvoj i mir, koju je UN usvojio 1995. godine. Platforma se konkretno poziva na učešće i zastupljenost kao metode uz koje „mediji imaju veliki potencijal u promociji napretka žena i jednakosti žena i muškaraca, tako što prikazuju žene i muškarce na nestereotipne, različite i uravnotežene načine i s poštovanjem dostojanstva i vrijednosti osobe“ (UN 1995, tačka 33).

Korištena je analiza dokumentacije zajedno sa podacima prikupljenim intervjuima sa ključnim akterima² kako bi se stekao detaljan uvid u procese koji utvrđuju i dalje potiču rodne norme, te onemogućavaju ili omogućavaju puno učešće i zastupljenost žena u javnom i političkom životu.

Ova studija će se naročito baviti:

- 1) Kontekstom specifičnih politika, uključujući regionalnu dinamiku i norme te uloge aktivizma usmjerenog na rodnu ravnopravnost i jačanje zajednice (vidi dijelove Kompassa politika o rodno odgovornim mehanizmima za monitoring medija); i
- 2) Rodno odgovornim resursima vezanim za medijsku i informacijsku pismenost koji bi se mogli prilagoditi i primijeniti u kontekstu Bosne i Hercegovine, uključujući mapiranje alata za razvoj kritičkih vještina i drugih resursa (vidi Korisni resursi i str. 24 na kojoj se nalazi puni popis referenci).

¹ Posebno su obrađeni izvještaji Evropskog instituta za ravnopravnost spolova (EIGE); Globalni izvještaj Međunarodne fondacije za ženske medije (IWMF) o statusu žena u informativnim medijima; i Projekat Svjetske asocijacije kršćanskih komunikacija (WACC) za globalni monitoring medija, kao i rad UN Women u odnosu na ciljeve Pekinške platforme za akciju.

² Intervju sa Regulatornom agencijom za komunikacije (RAK), 29. novembar 2021. i Sašom Leskovcem iz Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, 21. decembar 2021.

Konceptualni okvir korišten za ovu studiju, uključujući i odabrane resurse, ne obuhvata u cijelosti rodna pitanja i medije, već se fokusira na glavne aspekte rodne i medijske politike, te za medijsku i informacijsku pismenost. Pored toga, kada s radi o analizi rodnih pitanja i medija s konkretnog aspekta medijske i informacijske pismenosti istraživački proces je ukazao na potrebu da se veći fokus stavi na rodnu zastupljenost, nego na učešće (Van der Spuy i Aavriti 2018, str. 34). S jedne strane pitanje zastupljenosti se da bolje analizirati kao alat za osnaživanje i emancipaciju zajednice. S druge strane, učešće i faktori koji ga ograničavaju, odnosno potiču, su tješnje povezani sa politikom i procesima, premda su u svakom slučaju zastupljenost i učešće neraskidivo povezani. Uravnotežena zastupljenost žena evidentno ima značajne implikacije na pozitivne trendove u učešću i sigurnosti žena i obratno.

Studija je strukturirana na sljedeći način: u prvom poglavlju predstavljeni su glavni koncepti i zajednički pojmovi vezani za rodna pitanja i medije. Drugo poglavlje daje kratak pregled zakonodavnog i institucionalnog okvira u Bosni i Hercegovini, pružajući kontekst za postojeće rodne i medijske norme i trendove. Treće poglavlje kombinira ove analize i predlaže resurse za izradu intervencija u oblasti medijske i informacijske pismenosti radi unapređenja statusa učešća i zastupljenosti žena u Bosni i Hercegovini.

II. Mediji i rod: osnovna terminologija i koncepti

U nastavku se kratko objašnjavaju ključni koncepti potrebni za rodno zasnovanu analizu medija u Bosni i Hercegovini. Rod (kao normativni kontekst ili okvir) predstavlja dinamičan koncept koji se stalno razvija i ima specifične indikatore zasnovane na kulturnim normama i lokalnom okruženju. Stoga ove definicije ne treba smatrati u potpunosti preskriptivnim, već više smjernicama koje omogućavaju zajedničko tumačenje jezika korištenog u analizi rodnih i medijskih pojmova u kontekstu Bosne i Hercegovine. Imajući to u vidu, pristup žena javnim prostorima, naročito kada govorimo o učešću u medijima i politici, sa normativnog gledišta se unapređuje kada postoje rodno specifične politike koje značajnije omogućavaju mogućnost pristupa i učešće. Holistički okvir medijske i informacijske pismenosti je jedna takva politika koja ima potencijal da omogući i promovira jednakost rodno zasnovanih društvenih i drugih transformacijskih inicijativa (CM/Rec(2017)9).

U ovoj studiji koncept *rodnog identiteta* treba tumačiti tako da osim osnovnih predodžbi i osjećaja povezanih sa samoidentifikacijom obuhvata i „društveno oblikovane uloge, ponašanja, aktivnosti i osobine koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce“ (Istanbulska konvencija, član 3.). Rodna ravnopravnost se treba tumačiti kao „jednaka vidljivost, osnaživanje, odgovornost i učešće i žena i muškaraca u svim sferama javnog života, uključujući medije“ (CM/Rec(2017)9, preambula). Pojam roda nadilazi binarnu podjelu na muški i ženski te obuhvata čitav niz rodova, rodnih izražavanja i identiteta koji nisu fiksni, već se mogu pomjerati i mijenjati tokom života. Stoga će ova studija primijeniti inkluzivni pristup u sagledavanju tradicionalnih predodžbi roda, priklanjajući se pri tom okviru koji podrazumijeva puna prava, odgovornosti i mogućnosti za osobe svih rodova i drugih interseksionalnih identifikatora. Konačno, Studija pretpostavlja da je kada govorimo o medijskom sektoru rodna

ravnopravnost suštinski ukorijenjena u osnovna ljudska prava, prevashodno pravo na slobodu izražavanja i druga prava (sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti, privatnost, okupljanje, itd.).

Kao prizma kroz koju se vrši analiza u vezi sa medijima, rod ne samo da se široko primjenjuje u kontekstu pravnih, političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih procesa, već se mora koristiti u svim sektorima i procesima radi stvarnog otklanjanja prepreka za puno učešće žena u javnom životu. Osim toga, zajedno sa potrebom rodno osjetljivog pristupa medijima, medijski ekosistem specifičan za datu zemlju „istovremeno odražava i preoblikuje društveni svijet“ u kojem žene žive (Djerf-Pierre i Edström 2020, str. 14). Primjenjujući ovaj okvir Studija analizira dva osnovna aspekta rodnih pitanja i medija:

i. *Učešće* treba tumačiti kao veće mogućnosti za pristup i angažiranost u javnim forumima i procesima odlučivanja, putem medija, uključujući nove komunikacijske tehnologije (UN 1995, strateški cilj J.1; vidi također: CM/Rec(2017)9). Studija će evaluirati učešće prema preprekama i mogućnostima za pristup javnim forumima, političkim procesima i medijima (kreiranje vijesti i infrastruktura), ali i mogućnostima za izgradnju kapaciteta radi većeg učešća žena u skladu sa i uz puno poštovanje ljudskih prava. Primjenjujući ovaj okvir sveobuhvatni pojam sigurnosti - lične, fizičke, emocionalne i digitalne - postaje neophodan preduslov za smisleno učešće.

ii. *Zastupljenost*³ u ovoj studiji odnosi se na razne načine na koje mediji proizvode, prikazuju i potiču percepcije i prezentacije roda (Rozgonyi (izdanje se očekuje), str. 8), a naročito žena i pripadnika drugih marginaliziranih zajednica. „U intersekcionalnim konstruktima, rasi, klasnoj pripadnosti, rodu, seksualnosti, starosti, sposobnosti i drugim aspektima identiteta pristupa se kao uzajamno važnim. Pod intersekcionalnošću se podrazumijeva da ljudi doživljavaju različite aspekte njihovih identiteta istovremeno“ (ibid.).

UČEŠĆE	ZASTUPLJENOST
Pristup, korištenje i digitalni jaz	Slikovni sadržaji, pristranost i intersekcionalnost
Sigurnost i RZN	Multidisciplinarna pitanja (npr. intersekcija sa dezinformisanjem i drugim relevantnim informacijskim trendovima)
<i>Rodno odgovorni (medijski) regulatorni okviri: Međunarodne (Vijeće Evrope) i bosanskohercegovačke perspektive</i>	
Rodni jaz(ovi) i nejednakost	

³ Djerf-Pierre, M. i Edström, M. (2020). str. 21. Autori su utvrdili tri nivoa zastupljenosti: i. Simboličko priznanje odnosi se na mogućnost javnosti da vidi, čuje i čita o ženama u istaknutim ulogama; ii. Zastupljenost kao sredstvo društvene pravde znači da se obezbijedi prostor u kojem se žene čuju i govore o pitanjima koja su im važna; iii. Zastupljenost u kontekstu raznolikosti odnosi se na proširenje informativnih tema i sadržaja koji proizilaze iz života i iskustva žena i uključivanje ženskih izvora i ekspertize.

Tabela 1: Konceptualni okvir Studije o rodnom pitanjima i medijima

U skladu sa ovim konceptijskim okvirom i dokumentima Vijeća Evrope kojima su definirani standardi, određene intervencije u oblasti medijske i informacijske pismenosti ističu se kao nezamjenjivi instrumenti za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, imajući u vidu njihovu dinamičnu prirodu i usmjerenost na građane. Tako Preporuka CM/Rec 2017(9) o rodnoj ravnopravnosti u audiovizuelnom sektoru promovira rodno osjetljivu medijsku i informacijsku pismenost kao instrument kojim se mladima omogućava da odgovorno pristupaju i kritički ocjenjuju prikaze žena i seksističke narative u medijima, te kao sredstvo „šireg obrazovanja o ljudskim pravima i aktivnog učešća u demokratskim procesima“ (CM/Rec 2017(9), dio IV, tačka 2).

Ove intervencije također moraju smisljeno uključiti druge društvene aktere, uključujući odrasle, nastavnike i roditelje, u sklopu sveobuhvatnog obrazovanja za „aktivno građanstvo“, kao i profesionalce i studente iz audiovizuelnog sektora s obzirom na njihovu „ključnu ulogu u demokratskom društvu“ (CM/Rec 2017(9), dio IV, tačka 3 i 4). Iz preporuka Vijeća Evrope⁴ proizilazi da postoji suštinska povezanost medijske i informacijske pismenosti i rodne ravnopravnosti, što MIL pozicionira kao ključni mehanizam za unapređenje rodne ravnopravnosti, doprinoseći većem učešću u javnom i demokratskom životu. Međutim, intervencije u oblasti medijske i informacijske pismenosti same neće dovesti do značajnijeg pomaka ka ravnopravnosti spolova. Državni i nedržavni akteri su također odgovorni za zajednički rad na prenošenju ovih pojmova i intervencija u prakse medijske i informacijske pismenosti, kao i širi okvir politika, s ciljem definisanja rodno osjetljivih rješenja.⁵ Taj proces „(re)organizacije, unapređenja, razvoja i evaluacije procesa razvoja politika, kako bi se osiguralo da perspektiva rodne ravnopravnosti bude inkorporirana na svim nivoima i u svim fazama svih politika od strane osoba koje obično učestvuju u njihovom kreiranju“ (CM/Rec(2007)13, dodatak), naziva se urođnjavanje (*gender mainstreaming*).

Studija i predloženi konceptualni okvir su utemeljeni na teorijskom i praktičnom okviru feminističke teorije medija, koji poziva na (a) proaktivno suprotstavljanje rodno zasnovanim političkim, ekonomskim i socijalnim nejednakostima u društvu; (b) otvaranje mogućnosti i za muškarce i za žene za razvijanje njihovih interesa, želja i talenata; i (c) suprotstavljanje strukturama koje stvaraju rodno zasnovanu nejednakost (Rozgonyi, (izdanje se očekuje), str. 1).

III. Žene u medijima: historijsko-kontekstualna analiza

Za uvod u historijski kontekst rodnih pitanja i medija u Bosni i Hercegovini prvo se mora podsjetiti na moć koju su mediji imali tokom oružanih sukoba devedesetih. Mediji su igrali centralnu ulogu u promoviranju i poticanju zapaljivih narativa i tako bili neraskidivo povezani sa sukobom. U to vrijeme mediji su imali moć, koju imaju i danas, da stvaraju i

⁴ Vidi također: CM/Rec(2013)1, xiv-xvi: gdje se na sličan način MIL povezuje sa obrazovanjem o rodnom pitanjima, ‘vrijednostima pravde i učešća koje su neophodne za efektivno i aktivno demokratsko građanstvo’.

⁵ Za detaljne smjernice o rodno osjetljivim indikatorima za izradu obrazovnih planova i programa za razne društvene grupe, vidi: Preporuku CM/Rec (2007) 13 Komiteta ministara državama članicama o urođnjavanju u obrazovanju.

reprodukuju određene *realitete* koji oblikuju kolektivne i individualne pristranosti i perspektive. Uprkos sve većem broju žena koje ulaze u medijske i političke sfere (GMMP 2020; Haider 2020, str. 5, 22), čini se da je smisljeno učešće žena u javnom i političkom životu u opadanju, a rodna ravnopravnost se smanjuje (ibid., str. 20). Imajući u vidu takvu situaciju i u kontekstu ove studije, postavljaju se sljedeća logična pitanja. Kako se proizvode postojeći *realiteti* o ženama i pripadnicima marginaliziranih zajednica u Bosni i Hercegovini i ko to čini?

U prošlosti zemlje učešće i aktivizam žena bili su i smatrani su ključnim komponentama funkcionalnog i aktivnog društva (Popov-Momčinović 2013, str. 76). Takvo tumačenje i oslanjanje na doprinos žena proširilo je i njihove mogućnosti da ostvaruju cijeli spektar ljudskih prava: *reproduktivna prava* (ženama u Srbiji je 1951. omogućen abortus uz određena ograničenja. Ta ograničenja su ukinuta 1977. godine čime je povećana reproduktivna autonomija žena na području cijele Jugoslavije. Vidi: Zaharijević 2012, str. 536, 541)⁶; *politička prava* (1945. godine žene u cijeloj Jugoslaviji su već imale pravo glasa, ibid.); i *društvena i radna prava* (garantovana Ustavom iz 1946. i povezanim propisima, ibid.).

Ovi pokreti su unaprijedili nastojanja žena da ostvare potpunu emancipaciju i inkluziju, koja su dodatno ojačali i mediji (u Drugom svjetskom ratu preko 30 štampanih informativnih izdanja bilo je posvećeno upravo temi žena i ravnopravnosti spolova (Popov-Momčinović, 2013, str. 77). Do 1959. godine u Jugoslaviji je bilo aktivno preko 1000 ženskih organizacija, od kojih 248 u Bosni i Hercegovini (Zaharijević 2012, str. 573). Feministički program (koji se u regiji nazivao „žensko pitanje“, vidi: Popov-Momčinović, 2013, str. 84) imao je različita značenja, primjene i ishode za žene na ovim prostorima, ali je doveo do zajedničkog shvatanja da su žene „imale poseban status kao specifična kategorija [...] u političkom životu prethodnog sistema, a njihova emancipacija i uključivanje u sistem ostali su na vrhu političkog programa [...]“ (ibid., str. 100; vidi tkđ.: Bamburać i dr. 2006, str. 46). Konceptualizirani pojam „sestrinstva“ i ženskih pokreta bio je nezamjenjiv dio i doprinos antiratnim pokretima i mirovnim procesima započetim sa 1991. godinom (Zaharijević 2012, str. 547) i oblikuje mreže u zajednici i danas.⁷ Žene i ženski glasovi bile su glavni i primarni mehanizam promocije rodne ravnopravnosti u proteklih pedeset godina. Aktualno reduciranje rodne ravnopravnosti i unazađivanje ženske autonomije čine se kontradiktornim postignućima feminizma na ovim prostorima u proteklim godinama. Uzroci aktuelnog stanja mogu se tražiti u neoliberalizmu postratnog društva (Haider 2020, str. 24, 26), kao i sve većem medijskom ekosistemu koji otvara veliki prostor za retoriku koja utiče na diskurs o rodu i osnaživanje odnosno obespravljanje. Glasovi i vidljivost žena sada su potrebniji nego ikad, kao dokazani instrumenti jednakosti i neophodne promjene. Međutim, oni su minimizirani, učinjeni nevidljivima i iskrivljeni u mnogim (digitalnim) javnim prostorima, što ostavlja direktne posljedice po širu javnost čija perspektiva i svijest pate u neuravnoteženom i nepotpunom informacijskom krajoliku.

⁶ Za detaljniju analizu feminizma na ovim prostorima, vidi: Zaharijević, A. (2012). Neko je rekao feminizam. BiH izdanje, Žene u crnom. Beograd.

⁷ Vidi: aktivnosti feminističkog kolektiva Udruženje za kulturu i umjetnost - CRVENA i njihovu saradnju sa ženskim pokretima iz regiona, dostupno na: <https://crvena.ba/suradnje/>.

U Bosni i Hercegovini kao i većem dijelu Zapadnog Balkana, na uređivačkim i pozicijama odlučivanja uglavnom su muškarci (Haider 2020, str. 22). Samo 30% rukovodnih pozicija u medijskom sektoru u Bosni i Hercegovini pripada ženama (Popov Momčilović 2019, str. 1). Većina stanovništva zemlje vijestima i javnim informacijama pristupa putem elektronskih (radio i TV) medija, što je promjena u odnosu na prethodne godine, vjerovatno uzrokovana pandemijom COVID-19, tokom koje su internetski portali i društveni mediji postali glavne tačke pristupa vijestima⁸ (VE 2021, str. 23; Sokol 2020, str. 6). Ista studija također navodi određenu rodnu diferencijaciju u pogledu izvora informacija od javnog značaja („događaji u zemlji i svijetu“). Žene manje posjećuju novinske portale od muškaraca (42% naspram 48%), manje koriste otvoreni internet (35% naspram 41%) i zapravo češće pristupaju internetu s jednog uređaja, te je manja vjerovatnost da će koristiti platforme za razmjenu video sadržaja (45% naspram 52%) (VE 2021, str. 24-25). U kontekstu korištenja društvenih medija za javne rasprave, kod žena su također manji izgledi da će se aktivirati nego kod muškaraca (27% naspram 35%) (ibid., str. 47). Na vrhu, s obzirom na to da muškarci prevladavaju u strukturama odlučivanja i vlasništva u medijima (GMMP 2020, str. 11; Popov-Momčinović 2019, str. 1), muškarci imaju veću mogućnost da oblikuju javnu raspravu i iskustva i mogućnosti žena. Stoga „u postsocijalističkom krajoliku žena uglavnom nema u javnoj sferi. Ove promjene, događaji i kontinuiteti odražavaju se i u medijima.“ (Haider 2020, str. 8).

Uprkos činjenici da žene čine 50,09% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020.) iskustva i doprinos žena se minimiziraju i ostavljaju u sferi „lakih tema“ kao što su zabava i životni stil (USAID 2016, str. 41; Barišić 2020, str. 10). Globalni projekt monitoringa medija (GMMP) je 2020. godine analizirao 287 priča koje je objavilo 20 (tradicionalnih i digitalnih) medijskih izdanja, za izvještaj „Ko dopijeva u vijesti“ (eng. „*Who makes the news*“). Zaključak glasi: „poredeći statističke podatke za 2020. godinu o funkciji predmeta vijesti, sa podacima iz prošlog monitoringa 2015. godine možemo zaključiti da su žene postale još nevidljivije u odnosu na muškarce“ (GMMP 2020, str. 48). Osim toga, u toku perioda monitoringa obuhvaćenog izvještajem GMMP nije našao ni jednu vijest o rodnoj ravnopravnosti/nejednakosti (ibid., str. 34). Nalazi analize sadržaja vijesti vezanog za doprinos LGBTQIA+ populacije pokazali su sličnu „nevidljivost“ ovih zajednica (Haider 2020, str. 3).

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 2017. godine usvojilo Akcioni plan za obrazovanje iz ljudskih prava za novinare i medijske profesionalce za period 2016-2019.⁹ Plan navodi konkretne korake za unapređenje pristupa i zastupljenosti marginaliziranih i manjinskih grupa, uključujući smjernice o rodno osjetljivom izvještavanju (VE - Komisija za rodnu ravnopravnost 2019, str. 34). Koliko god ove početne aktivnosti bile pozitivne, do danas nije ostvaren mjerljiv napredak za žene ili pripadnike marginaliziranih grupa, naročito u pogledu prevalencije štetnih stereotipa i njihove objektivacije u medijima. Budući da su mediji tako važan sektor za distribuiranje informacija, oni i audiovizuelni sektor su „u situaciji da

⁸ Primarni izvori informacija su TV (78,3%), zatim društvene mreže (52,1) i internetski novinski portali (45%) (VE 2021, str. 23).

⁹ *Zakon o zabrani diskriminacije* (Službeni glasnik br. 66/16). Dostupno na: <https://bit.ly/3OGyN1U>.

oblikuju i utiču na prevladavajuće percepcije, ideje, stavove i ponašanja u društvu“ (CM/Rec(2017)9; CM/Rec(2013)1, Preambula). Unatoč tome, zbog mnogih razloga postojeće pravne i političke inicijative nisu uspjele riješiti rodnu nejednakost u zastupljenosti i učešću, te generalno, kako se navodi u izvještaju UN CEDAW-a za 2019. godinu „napredak u oblasti ženskih prava u proteklm dekadama ide sporo“ (UN CEDAW 2019, tačka 17/a). Izvještaj zatim poziva nadležne organe države da „pojačaju saradnju sa organizacijama civilnog društva, naročito sa ženskim organizacijama“ kako bi se osiguralo njihovo smisleno uključivanje u političke i zakonodavne procese donošenja odluka (ibid.).

U pogledu zakonodavstva i politike, analiza postojećih mjera ukazuje na zakonodavnu prazninu kada govorimo o posebnim odredbama za utvrđivanje i borbu protiv prepreka za smisleno uključivanje žena. Na primjer, Zakon o zabrani diskriminacije iz 2016. godine¹⁰ koji sadrži definiciju uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja nije obuhvatio sve oblike diskriminacije žena (ibid., tačka 11), uključujući interseksionalne oblike nejednakog tretiranja u javnom i privatnom prostoru (ibid., tačka 14). Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik br. 32/10) propisuje jednak pristup medijima bez obzira na spol, zabranjuje derogativan ili ponižavajući tretman osoba na osnovu njihovog spola i od medija traži da promoviraju ravnopravnost spolova (član 21.; vidi također: VE - Komisija za rodnu ravnopravnost 2019, str. 25). Međutim, Zakon ne daje posebnu zaštitu niti prepoznaje rodno zasnovanu prirodu zlostavljanja i dezinformacija koje trpe novinarke i političarke (Barišić 2020, str. 22). Prateći Gender akcioni plan 2018-2022¹¹ o rodnoj ravnopravnosti govori samo u kontekstu zapošljavanja i uvodi zahtjeve za monitoring sektora privatnih i javnih medija (ibid., str. 23).

U vezi sa institucionalnim sistemima podrške, postoji Agencija za ravnopravnost spolova (ARS) na nivou države, dva entitetska gender centra (GC), parlamentarne komisije za ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti u državnom i entitetskim parlamentima, kao i više savjetnika, komiteta i odbora u više kantona (Barišić 2020, str. 6.). Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) kroz sankcije koje određuje (USAID 2016, str. 41; VE 2019, str. 43) ima važnu ulogu u provođenju odredbi¹² za zaštitu članova zajednice od problematičnog govora i slika, uključujući nasilje i diskriminaciju na osnovu spola ili seksualne orijentacije. Drugi važan sloj zaštite od rodno zasnovanog nasilja u medijima i koje čine mediji je pravosuđe. Nažalost, pravosuđe često ne izriče adekvatne sankcije i ne rješava djelotvorno slučajeve rodno zasnovanog nasilja, jer „lična pristranost neizbježno utiče na postupak i naizgled rodno neutralne zakonske norme“ pa je „pravda slijepa, a zakon rodno neutralan“ (Barišić 2020, str. 14, 19). Mehanizmi samoregulacije medija sadrže rodno osjetljive odredbe, ali ih medijski profesionalci i redakcije slabo provode (ibid, str. 24).

¹⁰ Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik br. 66/16). Dostupno na: <https://bit.ly/3Omtx43>.

¹¹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. *Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2018-2022*. (oktobar 2018.).

¹² Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija iz 2015. (član 3. stav 3-5), Kodeks o komercijalnim komunikacijama, uključujući Zakon o komunikacijama (Službeni glasnik 31/03, 75/06, 32/10, 98/12).

Ovi djelomično djelotvorni procesi i neispunjeni standardi stvorili su atmosferu nekažnjivosti u kojoj žene imaju vrlo malo mogućnosti za pravno zadovoljenje ili obeštećenje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja i rodne diskriminacije, naročito u zemlji u kojoj je rodno zasnovano nasilje rasprostranjena pojava i realan problem u pogledu sigurnosti i u digitalnom i u stvarnom okruženju (UN CEDAW 2019, tačka 25). Višestruki su rizici po sigurnost žena, imajući u vidu trenutno opadanje povjerenja u medije i njihove vrijednosti u široj zajednici (studija Friedrich Ebert Stiftung pokazala je da jedna od četiri anketirane osobe smatra da su napadi na novinare, uključujući žene, opravdani, vidi: Popov-Momčinović 2019, str. 12). Isto tako, studija koju je provelo Udruženje novinara 2018. godine utvrdila je da se novinarke suočavaju sa „napadima, uvredama i diskriminacijom od kolega iz redakcije, sagovornika i javnosti, pri čemu je percepcija društva da je ženu lakše poniziti u javnom prostoru“ (Popov-Momčinović 2019; vidi također: Haider 2020, str. 23).

Što se tiče medijskog izvještavanja o RZN, mizoginija i rodno zasnovani napadi i prijetnje se senzacionalistički prikazuju kao priče o ljubavi, moći i dominaciji, pri čemu se umanjuje težina stradanja žena i nedostatak njihove samostalnosti, a sve s ciljem poticanja reakcije publike i u konačnici zarade. Medijski prostor je prepun takvih narativa koji negiraju značaj rodno zasnovanog nasilja kao ozbiljnog strukturalnog i društvenog problema. Novinari često nisu obučeni za etičko izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju ili su pod pritiskom da objavljuju senzacionalističke narative, uslijed prezasićenog i finansijski neodrživog medijskog prostora. „Premda odgovorno medijsko izvještavanje ne može riješiti problem nasilja nad ženama, može igrati ulogu u prepoznavanju rodno zasnovanog nasilja kao društvene pojave i povećati pažnju koja se pridaje aktivnostima prevencije“ (Haider 2020, str. 4; vidi također: Barišić 2020, str. 11). Isto tako, javni diskurs ne spominje diskriminaciju LGBTQIA+ zajednice i nasilje nad njom, ili se to predstavlja na takav način da se „stvora štetan utisak u javnosti da takve manjine zapravo nisu izložene diskriminaciji, isključenosti, nasilju i govoru mržnje“ (Haider 2020, str. 4).

Kao sve veći dio medijske radne snage u zemlji žene imaju izražen interes i inherentno pravo na puno učešće i zastupljenost u Bosni i Hercegovini, na svim nivoima i u svim oblastima upravljanja, naročito kao glavni resurs za nove perspektive i preispitivanje postojećih disbalansa moći. Djelotvorno rješavanje mnogih prepreka za učešće nadilazi svijest o diskriminaciji i bavi se analizom načina na koje nivoi diskriminacije i marginalizacije mogu da se preklapaju i presijecaju te tako povećavaju prepreke na putu ka mogućnostima. Žene su se također pokazale snažnim nositeljicama promjene otvarajući drugim ženama i zajednicama koje tradicionalno nisu prisutne u diskursu puteve za smislen doprinos. Međutim, u kontekstu Bosne i Hercegovine uslijed tzv. „simboličkog uništenja“ (Gerbner i Gross 1976, str. 182) ili prikazivanja i smanjene zastupljenosti žena tek u uskom rasponu društvenih uloga čime ih se izostavlja, trivijalizira i osuđuje od masovnih medija (Tuchman 1979.), njihova istorijsko-društvena i politička ostvarenja postaju besmislena u odnosu na demokratski progres, a njihova sposobnost u smislu participatornog upravljanja se smanjuje.

IV. Rodno učešće i zastupljenost u medijima: objašnjenja i resursi

U ovom dijelu su kratko objašnjeni ključni pojmovi i koncepti, kroz pozicioniranje prethodno uvedenog teoretskog okvira u specifični lokalni kontekst roda i medija, primjenom konceptualne matrice (vidi tabelu 1), standarda za rodnu ravnopravnost i medije Vijeća Evrope, pregleda literature i podataka prikupljenih intervjuima. Ovdje se ne daje dubinska analiza, već kontekstualno relevantan pregled ovih pojmova za praktičnu primjenu. Uvođenjem u dodatne materijale i resurse u ovom dijelu se također daje pregled rodno osjetljivih programa medijske i informacijske pismenosti i sadržaja u skladu sa obavezama i standardima Vijeća Evrope, naročito Preporuke Komiteta ministara VE o rodnoj ravnopravnosti u audiovizuelnom sektoru iz 2017. godine (CM/Rec(2017)9).

Širom svijeta medijska sfera, a posebno digitalne platforme, postala je nezaobilazan prostor i sredstvo za javnu raspravu i učešće. Zainteresirane strane u medijima stoga imaju ključnu ulogu u ovom prostoru kao nadzor onih na pozicijama moći, ali i kao faktori koji omogućavaju (ili koji onemogućavaju) dijalog i angažman u zajednici. Za istinski demokratske procese svi dijelovi društva, posebno oni koji su tradicionalno marginalizirani, moraju dobiti jednak prostor i mora im biti u potpunosti omogućeno da doprinose. To ne znači da je rodna ravnopravnost isključiva odgovornost medija, već da mediji moraju biti smisleno uključeni kao sastavni dio svake inicijative, bilo da se radi o medijskoj i informacijskoj pismenosti ili nečem drugom, kako bi se djelotvorno rješavalo i borilo protiv rodne diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja. Jednostavno rečeno, mediji su ključan dio svakog sistema koji omogućava „partnerstvo i jednaku podjelu prava i odgovornosti između žena i muškaraca, zadovoljava njihove potrebe, osigurava uravnoteženo učešće u svim oblastima života i puna građanska prava svakoj ženi i muškarcu“ (CM/Rec(2007)13, preambula).

4.1. Učešće

U kontekstu roda i medija, učešće se u suštini odnosi na mogućnost interakcije sa javnim prostorima, dijalogom u zajednici i procesima odlučivanja, u i putem medija uključujući (a ponekad i sa posebnim naglaskom na) online okruženje. Unatoč činjenici da žene i muškarci slično pristupaju i koriste tehnologije u zemlji (VE 2021, str. 15, 17), posljedice istinski nejednakog učešća žena po društvo povezane su sa rodnim razlikama i dodatno pogoršavaju postojeće nejednakosti. Premda su komunikacione tehnologije (mobiteli, platforme društvenih medija, itd.) rodno neutralna roba, kada ih se sagledava same za sebe, u praksi imaju višestruke i jasne veze sa patrijarhalnim i strukturalnim nejednakostima, između ostalog i zbog toga što tehnologiju svih vrsta uglavnom dizajniraju i programiraju kompanije kojima upravljaju muškarci (Van der Spuy i Aavriti 2018, str. 42). Osim digitalnih tehnologija, mediji kao cjelokupan sektor, a posebno dio koji se bavi kreiranjem i širenjem vijesti, slično su povezani i imaju slične implikacije po rodnu ravnopravnost.

Kada govorimo o medijima, uloga žena kao novinarki ili drugih medijskih radnica, funkcionalno oblikuje mogućnosti žena za učešće u javnim medijskim prostorima i dijalogu, i kao usko grlo za interakciju, ali i kao indikator sigurne (ili nesigurne) interakcije. Pristup žena medijskim tehnologijama i njihovo korištenje su ključni faktori koji omogućavaju učešće i

stoga su suštinski povezani sa pitanjem rodne ravnopravnosti u medijskom sektoru. Urednička nezavisnost žena, ekonomska ranjivost, radno okruženje i sigurnost su ključni faktori koji oblikuju pristup žena uzlaznoj mobilnosti i uredničkoj i profesionalnoj nezavisnosti, te u konačnici, vrsti i nivou učešća. Na Zapadnom Balkanu, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, žene čine veći udio medijske populacije od muškaraca, ali te brojke same po sebi nisu (još uvijek) pokazatelj povećanog pristupa ili kontrole u pogledu donošenja odluka i vlasništva, uredničkih pozicija ili povećane zastupljenosti. Međutim, rastući broj žena je rezultirao povećanim mogućnostima za interakciju i pristupom kolegijalnoj i drugim vrstama podrške, kao ključnim restorativnim mjestima osnaživanja i zaštite nakon slučajeva zlostavljanja. Primjeri takvih mogućnosti uključuju inicijativu Žene na direktorskim pozicijama u medijima (WEM) koju je pokrenula Evropska radiodifuzna unija (EBU), a koja provodi treninge za žene na rukovodećim pozicijama i Prenons la Une, francusku mrežu novinarki koje se bore protiv seksizma u medijima (VE 2015, str. 23). U Srbiji je nedavno osnovana kolegijalna mreža novinarki - Novinarke protiv nasilja¹³ koja nudi holističku podršku drugim ženama uz pomoć i smjernice lokalnih organizacija za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja. Ova mreža redovno prati i objavljuje izvještaje i preporuke u vezi sa medijskim izvještavanjem o RZN. Planirano je i osnivanje prve mreže novinarki koja bi obuhvatila cijeli Zapadni Balkan.

4.1.1. Pristup, korištenje medija i digitalni jaz

Pristupačnost medija i digitalnih/IKT tehnologija odnosi se na skup društvenih, političkih i regulatornih uslova koji ženama i djevojčicama kao i pripadnicima drugih manjinskih i manje zastupljenih grupa omogućavaju slobodno korištenje alata, resursa i prostora zasnovanih na tehnologijama. Pristup i korištenje digitalnih tehnologija je preduslov za potpuno uživanje ljudskih prava i neophodan alat za promociju rodne ravnopravnosti. Fenomen poznat kao rodni digitalni jaz označava isključenost žena i manjinskih zajednica iz procesa tehnološkog razvoja, javne rasprave i širenje informacijskog i jaza raznolikosti (Vartanova i Glatkova 2019, str. 195; vidi također: Čausević i Sengupta 2021). Pokrenuo je nove i ojačao stare trendove, održavajući strukturnu nejednakost. Digitalni jaz nije statičan koncept, već dinamičan spektar intersekcionalnih inkarnacija opresije i isključenosti koje sužavaju pristupne tačke za učešće u javnom i političkom životu (Vartanova i Glatkova 2019, str. 195-204). Pitanje pristupa i korištenja jasno naglašava složenosti i manifestacije rodne nejednakosti u pogledu digitalnih tehnologija, ali i važnost određenih vještina i izgradnje kapaciteta kao sredstva kojim bi se moglo početi rješavati rodni digitalni jaz. U kontekstu Bosne i Hercegovine rodni digitalni jaz se manifestuje kao nejednak pristup za žene profesijama u digitalnom i povezanim sektorima (Haider 2020, str. 33). Stoga inicijative koje imaju za cilj poboljšanje pristupa žena i njihovog položaja u ovom sektoru moraju biti uvezane sa inicijativama za izgradnju kapaciteta, naročito obrazovnih inicijativa koje nastoje prekinuti ugrađivanje rodne pristranosti u tehnologije (Wajcman i dr. 2020, str. 6).

Kako je već navedeno pristup u kontekstu rodne ravnopravnosti obuhvata i „jednaku vidljivost, osnaživanje, odgovornost i učešće“ u medijima kao preduslov za ostvarivanje društvene pravde

¹³ Vidi: <https://www.facebook.com/novinarkeprotivnasilja>.

(CM/Rec(2013)1; CM/Rec(2007)17, Preambula). Rodna ravnopravnost i medijske slobode se tako međusobno podržavaju, a studije ukazuju na to da je u zemljama sa višim stepenom medijskih sloboda također veća i rodna ravnopravnost u medijima (Padovani 2020, str. 114). U praksi rodna ravnopravnost u medijima podrazumijeva da žene mogu da se bave novinarstvom onako kako one žele (nezavisnost), da imaju pristup i mogućnosti za profesionalni razvoj i uzlaznu mobilnost, u potpunosti ostvaruju garancije iz radnog prava (npr. slobodan i jednak tretman u pogledu plaćanja, radnog vremena i prava, uključujući porodiljni dopust i bolovanje) i sigurno i bezbjedno radno okruženje.

4.1.1.1 Kompas politika

Postoji nekoliko političkih implikacija rodne nejednakosti u učešću u medijima. Mnoge prepreke koje stoje na putu smislenog pristupa žena i djevojčica digitalnom sektoru i samostalnom djelovanju u njemu uključuju „priuštvost, nedostatak obrazovanja i inherentne predrasude i društveno kulturne norme koje ženama i djevojčicama umanjuju mogućnost da iskoriste mogućnosti koje nudi digitalna transformacija“ (OECD 2018, str. 13). Ove prepreke i rodno zasnovani stereotipi i norme koje ograničavaju učešće u sektoru i svim poslovima/pravcima u sektoru, kao što su inženjstvo, proizvodnja, itd. (samo 10% žena u Bosni i Hercegovini imaju obrazovanje iz mašinstva i elektrotehnike, vidi: UN Women 2021b, str. 54) se uzajamno pogoršavaju. Preporuke politika uključuju (UN Women 2021b; OECD 2018):

- izradu i provođenje nacionalnih digitalnih strategija sa specifičnim ciljem zatvaranja rodnog digitalnog jaza;¹⁴
- unaprijediti pristup digitalnim tehnologijama kroz subvencioniranje izgradnje kapaciteta i tehnoloških alata za žene u ruralnim područjima i žene koje su podložnije siromaštvu;
- podići svijest o mogućnostima za obrazovanje za žene i djevojčice i ukloniti prepreke za obrazovanje odraslih;
- olakšati i proširiti ekonomsko učešće žena i inovacije ulaganjem u inicijative za izgradnju kapaciteta, karijerne mreže, naročito u sektorima u kojima je učešće žena znatno manje u odnosu na muškarce.

Jednake mogućnosti u medijskom sektoru, naročito u odnosu na novinare i novinarkе, te ostale medijske radnike i rednice, bi zahtijevale djelotvornu implementaciju određenih politika od strane medijskih organizacija, kao što je donošenje politika o rodnoj ravnopravnosti, uključujući politike protiv seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja i osiguravanje prava na porodiljni i očinski dopust, kao i kodekse ponašanja i druge prateće mehanizme (Padovani 2020; EIGE 2013). U skladu sa standardima Vijeća Evrope medijske organizacije bi trebale donijeti politike kojima se osigurava „uravnoteženo učešće žena i muškaraca na rukovodećim

¹⁴ Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 2017. godine usvojilo „Politiku razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine 2017-2021.“ koja spominje žene u kontekstu potrebe povećanja njihovog pristupa digitalnim poslovima, ali ne pruža strukturalne smjernice i mjere za rješavanje rodnog digitalnog jaza (Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 2017.).

pozicijama, u tijelima sa savjetodavnom, regulatornom ili ulogom internog nadzora i u procesima donošenja odluka uopšte“ (CM/Rec (2013)1).

KORISNI RESURSI	
1.	<u>Girls who code</u> i <u>Women who code</u> ;
2.	<u>Resursi za feministički internet</u> ;
3.	<u>Rod i online učešće žena</u> ;
4.	Kursevi i resursi za urođnjavanje: <u>UNESCO</u> , Rod, mediji, IKT i Rodno osviještene politike u obrazovanju <u>Vijeća Evrope</u> ;
5.	<u>Izgradnja inkluzivnih redakcija i digitalnih prostora</u> , praktikum i materijali.

4.1.2. Sigurnost i RZN

Sveobuhvatna sigurnost koja obuhvata fizičku, emotivnu, finansijsku i digitalnu sigurnost postala je ključni poticajni faktor za puno učešće žena i djevojčica u javnom i političkom životu. Takvo holističko poimanje sigurnosti podrazumijeva slobodu od (fizičke, psihološke i digitalne) prijetnje i povrede, ali uključuje i mogućnost pristupa djelotvornim i pravičnim mehanizmima prijavljivanja, naknade štete i oporavka, u slučajevima u kojima je došlo do povrede sigurnosti.

U izvještaju CEDAW komiteta UN-a za 2019. godinu Bosna i Hercegovina ima relativno visoku stopu incidencije rodno zasnovanog nasilja. Izvještaj navodi da neprijavlivanje, nedostatak osjetljivosti pravosudnih i policijskih organa, kao i niske stope krivičnog gonjenja i osuđujućih presuda značajno doprinose pojavi rodno zasnovanog nasilja širom zemlje (UN CEDAW 2019, tačka 25). Studije su pokazale da se trenutno izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju „fokusira na maskulinitet i sistematsko prikazivanje žena kao žrtava“ (Haider 2020, str. 17), što efektivno stvara ozbiljan problem zastupljenosti. „Ako javnost kontinuirano vidi žene primarno prikazane kao žrtve nasilja (često uz detaljne opise), bit će sklonija smatrati žene inferiornim, „slabijim spolom“ koji nema moć da promijeni svoju situaciju“ (ibid., str. 18).

Širenje RZN i drugih sigurnosnih prijetnji ima ozbiljne implikacije i po sposobnost žena da daju svoj doprinos društvu i po slobodu izražavanja uopšte. Studija iz 2020. godine provedena u sklopu izvještaja JUFREX programa Vijeća Evrope o rodnoj ravnopravnosti i slobodi izražavanja u Bosni i Hercegovini navodi da je „najveća prijetnja slobodi izražavanja je teška ekonomska situacija u medijskoj industriji u zemlji, zbog koje su novinari izloženi riziku od političke ucjene i povećana je vjerovatnost da će oni zavisiti od političke podrške“ (Barišić 2020, str. 6). Takva situacija stvara zastrašujući efekat na slobodu izražavanja i slobodu medija, a kada joj se dodaju nesigurni uslovi rada (medijski radnici u većini slučajeva su prezaposleni

i potplaćeni (Džihana 2021.), „verbalni napadi, uključujući ponižavajući i uvredljiv jezik, prijetnje i zastrašivanje u online i offline okruženju od čitalaca i osoba o kojima se izvještava“ (Barišić 2020, str. 10, vidi također: Izvještaj ombudsmana 2017, str. 49) ozbiljno umanjuju sposobnost novinara da obavljaju svoj posao i pozivaju vlasti na odgovornost. Regionalna platforma safejournalist.net koja zagovara medijske slobode i sigurnost novinara dokumentovala je 44 napada na novinarke u periodu od 2015. do 2021. godine, pri čemu podaci o seksualnom i rodno zasnovanom uznemiravanju na radnom mjestu gotovo u potpunosti izostaju (safetyjournalists.net, 2022).

Najčešći oblici napada na novinarke su:

1) Politički pritisak i s tim povezano zlostavljanje: politički akteri su nažalost neki od glavnih pokretača i osoba koje potiču rodno zasnovano nasilje online. Time se oblikuje ton javnog diskursa i „stvara atmosfera u kojoj je takvo ponašanje dozvoljeno pa čak i politički profitabilno“ (Popović-Momčilović 2018, str. 4; vidi također: slučaj političara koji je novinarke nazvao prostitutkama, Haider 2020, str. 27). U anketi lokalnih medijskih radnika gotovo dvije trećine ispitanika (75%) je izjavilo da osjeća pritisak od političkih aktera, pri čemu većinom iz vladajuće političke stranke, a zatim članova opozicije i oglašivača (Džihana 2021, str. 3);

2) Premda fizički napadi nisu učestali, bilježe se verbalni i fizički napadi na grupe novinara (prilikom izvještavanja sa javnih događaja na primjer) u kojima se nalaze i žene (Popov-Momčinović 2018, str. 14-16);

3) Online zlostavljanje je najučestalije i manifestuje se na više načina od zlostavljanja jedan na jedan, više osoba na jednu, do više osoba na više osoba (često u obliku koordiniranog dezinformisanja i zlostavljanja na forumima). Online napade je posebno teško istražiti i procesuirati sa logističkog aspekta. Postoji više razloga za takvo stanje, pri čemu je glavni izostanak angažmana ili odbijanje preuzimanja odgovornosti od platformi društvenih medija i video streaminga općenito. Bez saradnje sa platformama zlostavljački sadržaji čak i kada ih sud utvrdi kao nezakonite i dalje ostaju dostupni na internetu, što uzrokuje nastavak traume i preslikavanje kulture nekažnjivosti iz stvarnog života u digitalno okruženje. Osim toga, politički akteri koriste profile na Facebooku za napade na medijske aktere. Napadi na novinarke često su manje-više seksistički i mizogini, s ciljem prikupljanja jeftinih političkih poena i privlačenja pažnje javnosti (Popov-Momčinović 2018, str. 17; vidi također: Džihana 2021, str. 34). U takvim okolnostima je jasno da doprinos žena znanju i informisanju, kao moćan resurs i pokretač pluralizma mora biti podignut i zaštićen, s obzirom na vrlo izražene prijetnje s kojima se suočava zbog rasprostranjene mizoginije kako na internetu tako i u stvarnom životu (Haider 2020, str. 27).

4.1.2.1. Kompas politika

Štetni ciklus RZN i uznemiravanja koji se prvo manifestuje kroz štetne stereotipe i objektivizaciju koja može dovesti do prijetnji smrću i fizičkog nasilja mora se prekinuti na više tačaka i to mora učiniti više ključnih aktera. Vodstvo države, platforme društvenih medija, civilno društvo i mediji svi imaju svoju ulogu u minimiziranju uticaja rodno zasnovanog nasilja

i uznemiravanja i osiguranju pravde za osobe koje su ih pretrpjele. Da bi se utvrdili konkretni uzroci zlostavljanja i način njegovog širenja, prvi prioritet bi trebalo biti dosljedno praćenje i prikupljanje podataka. Ti podaci bi mogli imati značajne implikacije za razvoj ciljanih resursa i najboljih praksi ne samo za borbu protiv RZN nego i rodno zasnovane mržnje i diskriminacije uopšte.

Mehanizmi koji promoviraju medijsku i građansku odgovornost, kao što su forumi za javni dijalog u stvarnom životu i na internetu, otvaranje mogućnosti za saradnju i potencijalne inovacije između različitih interesnih grupa dokazano su uspješni mehanizmi. Kolaborativni radni prostori za žene također mogu proizvesti inovacije i mreže podrške te razmjenu informacija. Imenovanje osobe ili organizacije kao administratora i uvođenje transparentnih pravila za interakciju pomažu u osiguranju održivih kolaborativnih grupa i mreža. Platforma za praćenje mizoginog sadržaja i rodno zasnovanog nasilja na internetu sa mehanizmom prijavljivanja mogla bi biti djelotvoran resurs, ne samo za prikupljanje podataka, već i za osobe izložene zlostavljanju koje traže informacije o načinima obeštećenja (VE 2015, str. 28, 29).

KORISNI RESURSI	
1.	Izveštavanje o RZN: <u>UK</u> i Novinarke protiv nasilja nad ženama, <u>Srbija</u> ;
2.	Izgradnja <u>digitalnih zajednica</u> žena i za žene;
3.	Resursi o sigurnosti na internetu: <u>Onlinesos.org</u> , <u>Taktička tehnologija</u> , <u>Sigurnija online komunikacija</u> .

4.2. Zastupljenost

Pitanje zastupljenosti je pitanje moći i to moći odlučivanja „o načinima na koje mediji prikazuju ljude, specifične grupe, zajednice, iskustva, ideje ili teme iz određene perspektive“ (Rozgonyi (izdanje se očekuje), str. 11). U Bosni i Hercegovini, osobe koje imaju takvu moć su i ranije kao i sada ignorisale ili stereotipizirale žene i manjinske grupe i minimizirale njihov individualni i kolektivni doprinos društvu. O odsustvu žena iz medija se naširoko izveštavalo. Izveštaj GMMP iz 2020. utvrdio je da su žene bile prisutne u samo 14% informativnog programa o politici i vladi, 24% vijesti o ekonomiji, 8% vijesti vezanih za kriminal i 18% programa o poznatim ličnostima/kulturno zabavnog/sportskog programa (GMMP 2020, str. 11). Žene su također manje zastupljene na radiju i televiziji, uključujući digitalne medije, gdje su muškarci brojniji od žena u svim kategorijama informativnih

programa (ibid.).¹⁵ Žene su još manje zastupljene kao predmet vijesti ili izvor informacija u tradicionalnim medijima, gdje njihov udio iznosi 11% (ibid. str. 10). Tokom perioda praćenja za potrebe GMMP izvještaja ni jedna priča ni programski segment nije se bavio pitanjem rodne ravnopravnosti. Takva nedovoljna zastupljenost i uključenost žena čini njihova iskustva i perspektive nevidljivima i istovremeno reproducira stvarnost koja isključuje glasove žena i manjina, povećava rodnu pristranost i kodificira „muški pogled“ u našem individualnom i kolektivnom pogledu na svijet.

Zastupljenost je također manifestacija moći jer potiče nerealna očekivanja i normalizira objektivizaciju žena. Od svođenja žena na njihov oblik tijela do sužavanja njihovih mogućnosti angažmana na stereotipne pristupne tačke (teme poput životnog stila, dizajna, ljepote, mode, majčinstva, itd.), vidi: GMMP 2020, str. 35-36), mediji sasvim sigurno oblikuju javno mnijenje, ali isto tako stavljaju ograničenja na same žene.¹⁶ Pojam stereotip odnosi se na „banaliziranu generalizaciju koja diktira šta je prihvatljivo ili očekivano za žene i djevojčice, te za muškarce i dječake“ (Komisija za rodne stereotipe u ranom djetinjstvu 2020, str. 1). Istraživanja o ovoj temi ukazuju na „snažnu povezanost između položaja žena u i kroz medije i načina na koji ih društvo tretira. Način na koji masovni mediji predstavljaju žene ima velik uticaj na procese formiranja mišljenja o rodnim ulogama u svakodnevnom životu“ (Haider 2020, str. 8). Šteta koju trpe oni koji pokušaju osporiti postojeće rodne norme dokaz je te moći postavljanja i poticanja takvih normi. Osobe koje govore protiv normi i rodne pristranosti gotovo uvijek su predmet zazora. To se posebno odnosi na žene koje ne poštuju standarde koje nameće društvo i potiču mediji. Njih se često napada izrazima koji su navodni razlog njihove pobune pa ih se naziva „neprivlačnim, nepoželjnim i nežensvenim“ ili ih se javno proziva da su „ostvarile nezavisnost i društveno-ekonomsku mobilnost zahvaljujući „fizičkim atributima“ (Haider 2020, str. 15; vidi također: Popov-Momčinović, 2018, str. 17).

Kako je prethodno navedeno, politički uticaj značajno zahvaća uređivačku politiku u zemlji. U Bosni i Hercegovini se taj uticaj često manifestuje kao opadanje kvalitete i raznolike zastupljenosti u audiovizuelnim, štampanim i digitalnim medijima. Jednostavno rečeno, nedostatak medijske nezavisnosti doveo je do situacije u kojoj se trka za profitom suprotstavlja osiguranju medijskog pluralizma (VE 2015, str. 9). Kako bi se održali etički standardi i kreirao sadržaj koji je zapravo reprezentativan za zajednicu u Bosni i Hercegovini u cjelini, mediji moraju biti oprezni i održavati standarde novinarske zajednice, uključujući osiguravanje uravnoteženog izvještavanja, usvajanje smjernica za uvođenje rodno senzitivnog jezika, izbjegavanje senzacionalizma nauštrb dobrobiti pojedinca ili zajednice i korekciju i rješavanje bilo koje od ovih povreda kada se one dese (VE 2013, str. 21).

¹⁵ Žene su bile prisutne u samo 29% štampanih, 21% radio i 13% televizijskih vijesti. Prisustvo žena u digitalnim vijestima slično je kao i u tradicionalnim medijima i kreće se od 13% na Twitteru do 31% na vijestima na internetu, dok su muškarci prisutni u 87% - 69% vijesti u svim medijima (GMMP, 2020, str. 11).

¹⁶ ‘The media “annihilated” women through omission, trivialization, and condemnation.’, Vidi: Steiner, L. (2014). *Feminist Media Theory*. U Fortner, R. S., i Fackler, P. M. (ur.). (2014). *The handbook of media and mass communication theory*. John Wiley & Sons. str. 4.

4.2.1. Slikovni sadržaji, pristranost i interseksionalnost

Jezik je moćan instrument koji prenosi značenje na posredovan način. Jezik kao i tehnologija ne može biti okarakteriziran kao inherentno dobar ili loš resurs, ali ako se koristi bez uvažavanja ili prepoznavanja štetnih stereotipa i aluzija, može stvoriti i održati diskriminatorne i seksističke obrasce (Rozgonyi (izdanje se očekuje), str. 12). Preporuka VE CM/Rec(90)4 o eliminaciji seksizma iz jezika potiče uključivanje ženskih jezičnih oblika kada oni postoje, ili korištenje rodno neutralnih formulacija kako bi se minimizirao i u konačnici eliminirao diskriminatorni i objektivitacijski jezik, kao i povezanosti između štetnih rodni uloga i dodijeljenog spola. Upotreba rodno senzitivnog jezika bi se također mogla potaknuti usvajanjem internih medijskih politika i kodeksa ponašanja za borbu protiv seksizma, stereotipa i ponižavajućih prikaza žena (ibid. str. 14).

Jezik i slikovni sadržaj (prikaz) također igra ključnu ulogu u kodificiranju „društveno konstruiranih uvjerenja o muškarcima i ženama, koja su često, premda ne nužno, seksistička i negativna, zanemaruju kompleksnost i služe isključivanju izuzetaka i izbora“ (UNESCO 2012, str. 54). U suštini stereotipi potvrđuju i reproduciraju seksističku „[p]retpostavku, vjerovanje ili tvrdnju da je jedan spol superioran drugom, koja se često izražava u kontekstu tradicionalnih stereotipa o društvenim ulogama zasnovanim na spolu, sa posljedičnom diskriminacijom pripadnika pretpostavljenog inferiornog spola“ (VE 2016, str. 3). Izvještaj CEDAW komiteta UN-a za 2019. sa zabrinutošću navodi rasprostranjenost stereotipnih prikaza muških i ženskih uloga i odgovornosti, kao i uporno seksističko prikazivanje žena u medijima (UN CEDAW 2019, tačka 23).

Ovi problematični prikazi žena nažalost su također izraženo prisutni u komercijalnim komunikacijama. Oglašivači su kapitalizirali objektivitaciju, a naročito seksualizaciju žena. Ideja da „seks prodaje proizvod“ rezultirala je pretjerano seksualiziranom percepcijom žena koja ih pretvara u predmet potrošnje, ali i ograničava njihovu mogućnost da sigurno i održivo žive i izražavaju se izvan pratećih normi i očekivanja. Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope 1557 (2007) o slici žene u oglašavanju navodi: „gotovo uvijek su žene te koje su svedene na ulogu potrošačke robe ili seksualnog objekta“ (Rezolucija 1557(2007), tačka 3), a takvi stereotipi „ženama čine medvjedu uslugu u njihovoj borbi za ravnopravnost“ (ibid., tačka 5). I u ovom slučaju vidimo kako slobodno tržište u okviru strukturalne patrijarhije priorizira percipiranu ekonomsku dobit (reakcija i potrošnja na osnovu seksualiziranog i stereotipnog prikazivanja žena) nad dokazanom štetom po cjelokupnu žensku populaciju.

Ponižavajući i seksistički prikazi su posebno štetni i mogu imati još izraženije posljedice na žene iz manjinskih i/ili marginaliziranih zajednica (u Bosni i Hercegovini je to posebno slučaj sa Romkinjama) i potlačenih grupa kao što su LGBTQIA+ osobe, što uzrokuje dodatnu stigmatizaciju i diskriminaciju (UN CEDAW 2019, tačka 29 i 43). Druga studija provedena u Bosni i Hercegovini ukazuje na potrebu povećanja kapaciteta građana i građanki i medija (uključujući lokalne medije) da prepoznaju i doprinesu uravnoteženom i rodno osjetljivom izvještavanju (Haider 2020, str. 33). U Ujedinjenom Kraljevstvu dokazi zasnovani na istraživanjima ukazuju na činjenicu da rodni stereotipi dovode do toga da djevojčice

izbjegavaju predmete za koje smatraju da su „zahtjevni“ što za posljedicu ima to da se manje djevojčica školuje i bira karijere u oblastima kao što su prirodne nauke i informatika. Stereotipi se negativno odražavaju i na dječake (Komisija za rodne stereotipe u ranom djetinjstvu 2020). Isto istraživanje pokazalo je da neki dječaci ne razvijaju osnovne vještine čitanja, zbog očekivanja povezanih sa klasičnim tropima o muškarcima. Kada su djeca konstantno izložena ovakvim štetnim stereotipima obično se to štetno odražava na njihovu sliku o sebi. Ovakvi slikovni sadržaji mogu rezultirati tjelesnom dismorfijom koja se manifestuje kroz poremećaje prehrane, socijalnu anksioznost i depresiju. Ovi rodni stereotipi se prirodno prepliću sa drugim društveno konstruiranim normama i stereotipima koji povezuju identitet (npr. rasu, seksualnu orijentaciju, ekonomski status) sa drugim problematičnim konstruktima moći (Komisija o rodnim stereotipima u ranom djetinjstvu 2020, str. 7; vidi također: Gnams 2021).

4.2.1.1. Kompas politika

U posljednjih deset godina akteri iz civilnog društva i javnog sektora u Bosni i Hercegovini proveli su značajna istraživanja o razmjerima, kao i o problemu diskriminatornog prikazivanja žena u medijima. Ova istraživanja (koja su također prethodno citirana u ovoj studiji: Popov-Momčinović, GMPP i drugi) trebala bi poslužiti kao smjernice za razvoj stalnog praćenja na području cijele države kako bi se osigurala istraživačka relevantnost za lokalne kontekste i dosljednost podataka i metodologije. Smjernice Komiteta ministara o medijima i rodnoj ravnopravnosti i etičkom izvještavanju i uključivanju manjinskih grupa (CM/Rec(2013)1) bi mogle pružiti osnov za kampanje za podizanje svijesti kao i za mehanizme monitoringa. Mnogi od primjera predstavljenih u studiji Vijeća Evrope o rodu i medijima (VE - Komisija za rodnu ravnopravnost 2019) su konkretni primjeri zakonodavnih i političkih inicijativa koje kodificiraju prakse rodno osjetljivog praćenja. Jedan takav primjer je Zakon o medijima Irske¹⁷ koji od medijskih organizacija zahtijeva da podnose godišnju analizu medija, uključujući podatke o zastupljenosti roda u medijima. Regulatorni organi igraju ključnu upravljačku ulogu u pogledu regulisanja rodnog prikazivanja i zastupljenosti u medijima i od strane medija. Regulatorni organ na Malti je objavio Smjernice o rodnoj ravnopravnosti i prikazivanju roda u emitiranim medijima s ciljem „senzibilizacije producenata prema upotrebi rodno inkluzivnog vokabulara i slika“. Smjernice također postavljaju standard za emitere da „osiguraju da prikazi, izvještavanje i zastupljenost žena i muškaraca poštuju njihovo dostojanstvo“ (Uprava za emitirane medije Malte 2007, str. 83-84).

Postoje i dobro utvrđene dobre prakse u smislu rodno osjetljivog izvještavanja od strane medija. U Sloveniji smjernice su uvedene 2017. godine kako bi se „podržali mediji u njihovom nastojanju da opisuju svijet na rodno osjetljiviji i rodno odgovorniji način i tako doprinesu inkluzivnijim i ravnopravnijim društvima“. Smjernice su podijeljene na četiri dijela: 1) Odabir izvora i priča kako bi se ostvario uravnotežen prikaz žena i muškaraca u medijima, koji odražava sastav društva i ljudska iskustva; 2) Ispravno prikazivanje žena i muškaraca

¹⁷ Član 23. Zakona o medijima Irske br. 38/2011 od svih medijskih organizacija zahtijeva da podnose godišnje izvještaje Komisiji za medije koji trebaju sadržavati različite informacije, uključujući i zastupljenost oba spola među intervjuiranim osobama ili udio žena i muškaraca u njihovoj kadrovskoj strukturi.

eliminacijom stereotipa; 3) Upotreba rodno uravnoteženog jezika; 4) Rodna ravnopravnost unutar medijskih organizacija (Ramšak 2017).

Postoji opšta saglasnost da je praćenje pokazatelja rodne (ne)ravnopravnosti ključno za smislene politike i povezane regulatorne intervencije. Vijeće Evrope je postavilo relevantne standarde o ulozi i odgovornostima regulatornih organa u pogledu praćenja i odgovarajućih regulatornih intervencija. Kao generalni pristup, polazi se od pretpostavke da „regulatori medija [trebaju da] poštuju principe rodne ravnopravnosti u njihovom odlučivanju i praksi“ i da „regulatori medija [trebaju imati nadležnost da] uključe procjenu implementacije politike rodne ravnopravnosti u medijima u njihove godišnje izvještaje“ (CM/Rec(2013)1). U pogledu metoda praćenja regulatorni organi trebaju „doprinijeti prikupljanju podataka, obavezati se na objavljivanje takvih podataka i usvojiti mjere za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i vidljivosti žena na osnovu nalaza izvještaja“ (CM/Rec(2017)9).

Da bi se ti zadaci ispunili regulatorima se moraju dati i zakonski mandat i ovlaštenja. Širom Evrope „neki regulatorni organi provode praćenje i izrađuju godišnje izvještaje s ciljem praćenja rodnog omjera u televizijskim programima i pozivanja emitera na odgovornost“ (EPRA 2018, str. 27). Mehanizmi praćenja uspostavljeni za prikupljanje podataka razvrstanih prema spolu u zemljama poput Švedske, Švicarske i Belgije „postigli su zavidne rezultate u izradi godišnjih izvještaja u kojima se analizira prisustvo žena i muškaraca kao i raznolikost“ (VE - Komisija za rodnu ravnopravnost 2019, str. 46). Indikatori uspješnosti relevantni za regulatorne organe za emitere obuhvataju pokazatelje u sklopu emitovanog programa i izvan njega kako bi se evidentirali i procijenili rodni dispariteti u sektoru na sveobuhvatniji način (EPRA 2018). Neki regulatorni organi kao što je onaj u Portugalu uspostavili su interne prakse praćenja za televizijski sadržaj i izdaju preporuke audiovizuelnom sektoru (ibid.).¹⁸ Osim toga medijske organizacije mogu pomoći regulatornim organima u njihovom nastojanju da potaknu rodnu ravnopravnost tako što će koristiti mehanizme za ulaganje pritužbi (i distribuirati informacije i politike vezane za postupke podnošenja pritužbi/prijava regulatornim organima/vijećima za štampu) u vezi sa medijskim sadržajem koji krši ili ograničava prava žena (VE 2015, str. 19).

KORISNI RESURSI

1. Vijeće Evrope Priručnik za implementaciju Preporuke CM/Rec(2013)1 sadrži pregled dobrih praksi i mehanizama za borbu protiv seksizma i drugih oblika pogrešnog ili lažnog prikazivanja;

2. Unapređenje rodne ravnopravnosti u medijskoj industriji:

Banka resursa o dobrim praksama (Smjernice o rodnoj ravnopravnosti i prikazivanju roda u emitiranim medijima, i

Pokret protiv govora mržnje, program koji vodi Vijeće Evrope);

¹⁸ Za više informacija o mogućnostima javnog servisa da poveća aktivnosti na planu rodne ravnopravnosti vidi VE 2015, str. 16-18.

3. <u>Evropska alijansa za standarde u oglašavanju</u> : smjernice koje potiču članove na primjenu najboljih praksi u oblasti <u>samoregulacije oglašivača</u> ;
4. <u>Media smart</u> , neprofitna organizacija u UK za pametno i ravnopravno oglašavanje;
5. <u>PreventIPV</u> , materijali i resursi za promociju tjelesne pozitivnosti i rješavanje uticaja nerealnih prikaza ljepote i rodnih stereotipa u medijima na mlade;
6. <u>Evropski institut za ravnopravnost spolova</u> - kviz o rodnoj ravnopravnosti;
7. <u>Miss Representation</u> , dokumentarni film Jennifer Siebel;
8. Kursevi i resursi za urođnjavanje: UNESCO , Gender, medija, IKT;
9. EPRA, <u>Evaluacija MIL</u> kod učenika od 14-18 godina u Evropi (vidi također: <u>EdumediaTest</u> za prepoznavanje dezinformacija i stereotipa).

4.2.2. Multidisciplinarna pitanja

Rodno zasnovane dezinformacije definirane su kao „širenje obmanjujućih ili netačnih informacija i slika protiv političkih liderki, novinarki i žena koje su javne ličnosti“, koristeći mizoginiju i društvene stereotipe „prikazujući ih kao osobe kojima se ne može vjerovati, koje nisu inteligentne, koje su osjetljive/ljute/lude ili naglašavajući njihovu seksualnost“ (Di Meo 2020, str. 4). Rodno zasnovano dezinformisanje ide dalje s ciljem „mijenjanja javne percepcije o profilu političarki, radi trenutne političke koristi, kao i odvrćanja žena od političke karijere ili liderskih uloga“ (ibid., str. 5). Patrijarhalne strukture i opća mizoginija na internetu i u stvarnom životu su očigledno pokretači rodno zasnovanih dezinformacija, a takvi uticaji nisu ništa novo pa je potrebna daljnja analiza da bi se sagledalo kako su dezinformacije o javnom učešću žena postale sveprisutne. Digitalni ekosistem zasigurno omogućava nove i štetne taktike i omogućava im takav doseg da se šire do tačke ometanja demokratskih procesa i učešća. Osim toga, kampanje dezinformisanja na internetu s ciljem odvrćanja žena od pristupa i učešća, također mogu imati legitimizirajući efekat u odnosu na nasilje i druge strategije za isključivanje žena u stvarnom životu. Od 2021. godine samo 26% svih parlamentarki u parlamentima su žene (IPU Parline 2021), a po trenutnoj stopi progresa UN Women predviđa da rodni paritet u domaćim zakonodavnim tijelima neće biti ostvaren prije 2063. godine (UN Women 2021c). Međutim, s obzirom na porast rodno zasnovanih dezinformacija i jačanje rodno zasnovanog nasilja na internetu, ostvarivanje rodnog pariteta će vjerovatno nastupiti još i kasnije.

Budući da je sama tehnologija neutralan resurs, tj. nije sama po sebi ni dobra ni loša, njena upotreba može imati i pozitivne i negativne efekte. Drugim riječima, tehnologija je „društveno oblikovana kristalizacija društva“ (Wajcman i dr. 2020, str. 3). Negativne posljedice po žene i djevojčice često proizilaze iz predrasuda ugrađenih u tehnologiju, bez adekvatne analize potencijalnih posljedica na muškarce i žene i korisnosti tehnologije i za jedne i za druge. Direktna štetna posljedica tehnologija po žene i djevojčice je već spomenuta u objašnjenju sigurnosti u prethodnom tekstu i odnosi se na sve oblike rodno zasnovanog nasilja na internetu,

a može se proširiti da obuhvati i fizičke povrede i nasilje u stvarnom životu koje je potpomognuto korištenjem tehnologije. Pristranost u pogledu sigurnosti podataka pojavljuje se iz mnogih razloga, uključujući nedovoljnu zastupljenost žena u sektoru tehnologija (na programiranju i konstruiranju tehnologija većinom rade muškarci) te u setovima podataka za obuku. Bez smislenog uključivanja žena, uključujući i kroz procese tehnološkog dizajna i implementacije, a naročito dizajna i korištenja umjetne inteligencije, njihove potrebe i iskustva će i dalje biti nevidljiva, a tehnologija i dalje neće (biti programirana da bi mogla) učiti iz potencijalnih i konkretnih štetnih događaja za žene u digitalnom ekosistemu. Kada društveni mediji i platforme za video streaming dopuštaju pristranost koja šteti korisnicima, to se može disproportionalno odraziti na žene i druge marginalizirane zajednice, posebno u zemljama koje su već uskratile prostor i samostalnost ovim grupama i gdje osnaživanje žena nije u skladu sa političkim interesima.

Rodna pristranost u tehnologijama nije samo nepružanje zaštite ženama na internetu, već igra i sve značajniju ulogu u poticanju i pojačavanju rodne diskriminacije. Na primjer, pokazalo se da trenutni jezički model koji koristi Google za programiranje njegovog istoimenog pretraživača reproducira štetne stereotipe o ženama i djevojčicama (Metz 2019). Postoje mnogi takvi primjeri i mnoštvo iskustvenih podataka koji ukazuju na potrebu za rodno osjetljivim tehnologijama i smislenim uključivanjem žena na svim nivoima tehnološkog razvoja i upotrebe tehnologija (Feminist Tech, Feminist Internet).

KORISNI RESURSI
1. UNESCO, Zatvaranje rodnog jaza u digitalnim vještinama kroz obrazovanje, <u>Da mogu zacrvenila bih se;</u>
2. Koalicija za jednake vještine, <u>Stranica sa resursima</u>
3. CIVICUS, <u>Praktikum o rodnoj i socijalnoj inkluziji sa materijalima za obuku u pojedinačnim sesijama</u>
4. UN Women, <u>Digitalna revolucija i implikacije za rodnu ravnopravnost</u>
5. Globalna alijansa za medije i rod, <u>Definisanje rodne agende za komunikacijsku politiku</u>

V. Zaključak

Studija o rodu i medijima na Zapadnom Balkanu iz 2020. godine koju je naručila Vlada UK zaključila je da je u postratnim, postsocijalističkim i tranzicijskim društvima gdje su medijske slobode u opadanju, a ženska prava sporo napreduju rodna ravnopravnost u medijima postala sistem „zasnovan na sposobnosti kapitalizacije vlastite seksualizirane etno-samo-egzotizacije“ (Haider 2020, str. 16). Uprkos transformativnom značaju neuravnotežene rodne zastupljenosti i mizoginije u medijima politički akteri uglavnom ignorišu strukturalne i društvene probleme koji iz toga proizilaze, ili, što je još gore, potiču retoriku, pritisak i nasilje nad novinarkama.

Teret premoštavanja ovog rodnog jaza u izvjesnoj mjeri nose organizacije civilnog društva i nezavisna tijela što je dodatni pokazatelj da „su se žene u civilnom društvu borile za vlastiti prostor i uspjele da ga izgrade i da su one pokretačice razvoja“ (Popov-Momčinović 2013, str. 117). Međutim, slaba je politička podrška za ovu zajednicu u političkom okruženju u Bosni i Hercegovini (USAID 2016, str. 37), zbog čega je „umrežavanje od ključne važnosti jer znači intenziviranje razmjene dobrih praksi“ (VE 2015, str 23).¹⁹ Intervencije u oblasti medijske i informacijske pismenosti i obrazovanja s namjerom prevazilaženja informacijskog jaza osnažuju nedovoljno zastupljene zajednice, uključujući i žene, i educiraju javnost o važnosti raznolikosti, predstavljaju ključan resurs da bi se građanima obezbijedili alati za bolju evaluaciju medija kako u smislu sadržaja koji dobijaju, tako i metoda interakcije. UNESCO-v Rod, mediji i IKT: novi pristupi za istraživanje, obrazovanje i obuku²⁰ koji su razvili ugledni univerziteti i naučnici pruža sveobuhvatan pristup konceptima kojima se bavi ova studija i treba ga koristiti kao početnu literaturu u izradi kurikuluma u ovoj oblasti. Zajedno sa pregledom medijskog krajolika u Bosni i Hercegovini predstavljenim u ovoj studiji, kompletnija slika o potrebama i preprekama za žene u zemlji ukazuje na pravac za razvoj djelotvorne i održive medijske i informacijske pismenosti i drugih prijeko potrebnih programskih intervencija kako bi se rodna pitanja u medijima bolje pozicionirala i prioritizirala.

¹⁹ Na primjer, ova studija VE spominje aktivnosti koje bi ova mreža mogla provesti kao što je uspostavljanje evropske nagrade za rodnu ravnopravnost u medijskom sadržaju, zbirka dobrih praksi koje se mogu prenositi na druga područja radi jačanja jednakosti i prikazivanja žena, itd. (ibid.).

²⁰ Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000368963>.

Reference

Bibliografija

Agencija za statistiku - Bosna i Hercegovina. (2020). *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*.

Bamburać, N. M., Jusić, T., Isanović, A. (ur.). (2006). *Stereotyping: Representation of women in print media in Southeast Europe*. Mediacentar.

Barišić, M. (2020). *Gender equality and freedom of expression in Bosnia and Herzegovina. Recommendations for gender mainstreaming*. JUFREX 2. Horizontalni instrument za Zapadni Balkan i Tursku - 2019-2022.

Uprava za emitirane medije - Malta. (2007). Godišnji izvještaj: *Guidelines on Gender Equality and Gender Portrayal in the Broadcasting Media*.

Čausević, A i Sengupta, A. (2021) *Whose Knowledge Is Online? Practices of Epistemic Justice for a Digital New Deal*. IT for Change.

Vijeće Evrope. (2013). *Media and the Image of Women - Report izvještaj sa prve Konferencije Mreže nacionalnih kontakt tačaka za rodnu ravnopravnost Vijeća Evrope*. Vijeće Evrope. Dostupno na:

Vijeće Evrope - Komisija za rodnu ravnopravnost. (2015). *Priručnik za implementaciju Preporuke CM/Rec(2013)1 Komiteta ministara Vijeća Evrope o rodnoj ravnopravnosti i medijima* Vijeće Evrope: Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2016). *Objašnjenje konteksta seksističkog govora mržnje koje je pripremila Jedinica za rodnu ravnopravnost*.

Vijeće Evrope - Komisija za rodnu ravnopravnost. (2019) *Rodna ravnopravnost i mediji, izvještaj o analizi: Podaci za 2019*. Vijeće Evrope: Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2021). *Medijske navike i stavovi: Studija o medijskim navikama odraslih u Bosni i Hercegovini*. Vijeće Evrope: Strasbourg.

Crenshaw, K. (2019). *On Intersectionality: Essential Writings*. The New Press.

Di Meco, Lucina. (2020). *Online prijetnje političkom učešću žena i potreba za multisektorskim kohezijskim pristupom njihovom rješavanju*. UN Women: Sastanak ekspertne grupe. Šezdeset peta sjednica Komisije za status žena (CSW 65).(EGM/CSW/2021/EP8).

Djerf-Pierre, M & Edström, M. (2020). *Comparing Gender and Media Equality Across the Globe: A Cross-National Study of the Qualities, Causes, and Consequences of Gender Equality in and through the News Media*. Nordicom.

Džihana, A. (2021) *Istraživanje o radnim uslovima i pravima novinara/ki, zakonski okvir i upravljanje lokalnim medijima u BiH*. Udruženje BH novinari.

Evropski institut za ravnopravnost spolova (EIGE). (2013). *Pregled implementacije Pekinške platforme za akciju u državama članicama EU: Žene i mediji — unapređenje rodne ravnopravnosti u odlučivanju u medijskim organizacijama*.

European Platform of Regulatory Authorities (EPRA). (2018). Achieving Greater Diversity in Broadcasting - special focus on Gender. Komparativni kontekstualni pregled.

Komisija za rodne stereotipe u ranom djetinjstvu. (2020). *Neograničeni potencijal: Izvještaj Komisije za rodne stereotipe u ranom djetinjstvu*. Fawcett. London.

French, L. Vega Montiel, A. & Padovani, C. (2019) *Gender, Media & ICTs New approaches for research, education & training*. UNESCO: Paris.

Gerbner, G & Gross, L. (1976). *Living with Television: The Violence Profile*. Journal of Communication, 26(2), str.172–199.

Projekt globalnog monitoringa medija (GMMP). (2020). Ko dospijeva u vijesti? Bosna i Hercegovina. Izvještaj. WACC Communication for all, Code for Africa i Udruženje Novi Put.

Gnambs, T. (2021) *The development of gender differences in information and communication technology (ICT) literacy in middle adolescence*. Computers in Human Behaviour, Elsevier.

Haider, H. (2020) *Gender and the media in the Western Balkans*. Knowledge, evidence, learning for development.K4D.UK.

Metz, C. (2019). *We Teach A.I. Systems Everything, Including Our Biases*. The New York Times.

Institucija ombudsmana. (2017). *Specijalni izvještaj o položaju i prijetnjama novinarima u BiH*. Institucija ombudsmana. Banja Luka.

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). (2018). *Izvještaj o premoštavanju digitalnog rodnog jaza*.

Metz, C. (2020). Media gender-equality regimes: Exploring media organisations' policy adoption across nations. U *Comparing Gender and Media Equality Across the Globe: A Cross-National Study of the Qualities, Causes, and Consequences of Gender Equality in and through the News Media*, poglavlje 3. str. 99–144.

Popov-Momčinović, Z. (2013). *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture*. Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija CURE. Sarajevo.

Popov-Momčinović, Z. (2018). *Napadi na novinarke u Bosni i Hercegovini u kontekstu ugrožavanja medijskih sloboda*. Udruženje BiH novinari. Sarajevo.

Ramšak, A. (2017). *Guidelines for Gender Sensitive Reporting*. Ekvilib Institut. Ministarstvo vanjskih poslova. Ljubljana.

Rozgonyi, K. (izdanje se očekuje). *The concepts of gender and gender equality* (poglavlje 1); 'Legal aspects of gender equality: international practice and the Council of Europe standards' (poglavlje 3); 'Sexism in the media' (poglavlje 7); 'Gender-based violence and sexist hate speech in the media' (poglavlje 8). U *The Textbook on Gender equality and media freedom*. Vijeće Evrope: Strasbourg.

Sokol, A. (2020). *Polarized public trust in the media and social networks in Bosnia and Herzegovina*. Southeast European Network for Professionalization of Media (SEENPM) i Mediacentar Sarajevo.

Steiner, L. (2014). *Feminist Media Theory*. U Fortner, R. S., i Fackler, P. M. (ur.). (2014). *The handbook of media and mass communication theory*. John Wiley & Sons.

Tuchman, G. (1979). *Women's depiction by the mass media*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 4(3), University of Chicago Press str. 528-542.

UN Women. (2021a). Smjernice: *Sprečavanje nasilja nad ženama u politici*.

UN Women. (2021b). Profil za rodnu ravnopravnost Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

UN Women (2021c). Činjenice i brojke: Žensko liderstvo i političko učešće.

UNESCO. (2012). Rodno osjetljivi pokazatelji za medije: okvir pokazatelja za mjerenje rodne osjetljivosti u radu medija i medijskom sadržaju. ISBN 978-92-3-001101-7.

Van der Spuy, A., Aavriti, N. (2018). *Mapping research in gender and digital technology*. Association for Progressive Communications.

Vartanova, E & Gladkova, A. (2019). New Forms of Digital Divide. U *Digital Media Inequalities* ur. Joseph Trappel. Nordicom. Gothenburg.

Wajcman, J., Young, E., Fitzmaurice, A. (2020). The Digital Revolution: Implications for gender equality and women's rights 25 years after Beijing. UN WOMEN.

Zaharijević, A. (2012). *Neko je rekao feminizam*. BiH izdanje, Žene u crnom. Beograd.

USAID. (2016). *Monitoring and evaluation support activity (Measure Bosnia and Herzegovina) – Gender Analysis Report for Bosnia and Herzegovina*. USAID.

IWMF. (2011) Global Report on the Status of Women in the News Media. IWMF.

Pravni tekstovi i međunarodni standardi

Bosna i Hercegovina. Zakon o komunikacijama. Službeni glasnik br. 31/03, 75/06, 32/10, 98/12.

Bosna i Hercegovina. (2016). Akcioni plan za obrazovanje iz ljudskih prava za novinare i medijske profesionalce za period 2016-2019. 14. juni 2016.

Bosna i Hercegovina. *Gender akcioni plan 2018-2022*. Službeni glasnik, br. 89/18.

Bosna i Hercegovina. *Zakon o ravnopravnosti spolova*. Službeni glasnik, br. 32/10.

Bosna i Hercegovina. *Zakon o zabrani diskriminacije*. Službeni glasnik br. 66/16.

Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine. (2015). Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija. 17. decembar 2015.

Ustav Federalne Narodne Republike Jugoslavije. 31. januar 1946.

Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine. (2016). Kodeks o komercijalnim komunikacijama Službeni glasnik, br. 3/16.

Irska. Broadcasting Act 2009. Br. 18 za 2009.

Vijeće Evrope. (2011). Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulska konvencija. (CETS No. 210). 7. april 2011. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2013). Preporuka CM/Rec (2013) 1 Komiteta ministara državama članicama o rodnoj ravnopravnosti i medijima. 10. juli 2013. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2017). Preporuka CM/Rec(2017)9 o rodnoj ravnopravnosti u audiovizuelnom sektoru. 27. septembar 2017. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (1990). Preporuka CM/Rec(2019)1 o eliminaciji seksizma iz jezika. 21. februar 1990. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2007). Preporuka CM/Rec(2007)13 Komiteta ministara državama članicama o rodno osviještenim politikama u obrazovanju. 10. oktobar 2007. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2007). Preporuka CM/Rec (2007)17 Komiteta ministara državama članicama o rodnoj ravnopravnosti i medijima. 21. novembar 2007. Strasbourg.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. (2017). Politika razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine 2017-2021. Službeni glasnik br. 42/17. Strasbourg.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018). *Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2018-2022. (oktobar 2018.)*.

Parlamentarna skupština Vijeća Evrope. (2007). Rezolucija 1557(2007) i Preporuka 1799 (2007) o slici žena u oglašavanju. 26. juni 2007.

UN CEDAW. (2019). *Zaključna zapažanja o šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*. (CEDAW/C/BIH/CO/6). 12. novembar 2019.

UN CEDAW. (2018). *Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine prema članu 18. Konvencije*. (CEDAW/C/BIH/6). 19. april 2018.

UN (1995). Pekinška platforma za akciju za jednakost, razvoj i mir.

Resursi

Mreža za sigurnost novinara.

Novinarke protiv nasilja nad ženama.

IPU, globalni podaci o nacionalnim parlamentima.

UN Women, činjenice i brojke: Žensko liderstvo i političko učešće.

Feminist Tech.

UN Women. Žene u politici.

.

Studija o Medijima i rodu pruža kontekst i objašnjava specifičnosti roda kao normativnog okvira za medijsku i informacijsku pismenost (MIL). Također pojašnjava lokalne potrebe i prepreke za rodno uravnoteženu zastupljenost i učešće u regionu, a naročito u Bosni i Hercegovini. Studija pruža čvrst osnov za izradu intervencija u oblasti medijske i informacijske pismenosti koje su primarno namijenjene poticanju i njegovanju kritičkog promišljanja o rodnim pitanjima i tretiranju roda kao multidisciplinarnog elementa i temelja sveobuhvatne medijske i informacijske pismenosti, sa nezaobilaznim implikacijama na održive medije i informiranu javnost.

www.coe.int/freedomofexpression

www.coe.int

Vijeće Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Čini je 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope su potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima, instrumenta za zaštitu ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadzire implementaciju Konvencije u državama članicama.